

Влада Урошевиќ (Скопје, Македонија)

Милан Ѓурчинов и македонскиот модернизам

Vlada Urošević (Skopje, Macedonia)

Milan Ćurčinov and Macedonian Modernism

Во почетокот на педесеттите години од XX век македонската литература, штотуку заодена по патиштата на слободниот развиток, се најде пред нови предизвици. Политичкиот пресврт, настанат со конфликтот помеѓу комунистичките партии на Југославија и на Советскиот Сојуз, ги доби, две-три години по раскилот, своите мошне видливи одрази во уметноста на сите национални култури на тогашната југословенска федерација. Помеѓу политичките дејци, а и помеѓу интелектуалците и уметниците, на целиот простор на Југославија, постоеја сили кои сакаа да се појде напред, кон едно подемократско сфаќање на односот уметност-власт (уметност-општество, уметност-идеологија), но и сили кои сакаа на веќе воспоставената релација да ѝ дадат печат на непроменливост. Судирот помеѓу овие две сфаќања во Македонија се одрази во таканаречената “битка на модернисти против реалисти”.

Во првите редови на таа битка, на страната на модернистите, застапа, на самиот почеток на својата кариера како критичар, тогаш младиот Милан Ѓурчинов.

“Уметноста мора да биде верна на себеси. Таа не е ничија слугинка” / Овие две реченици на Ѓурчинов, од текст “Маргиналии на тема: ново”, објавен во 1954 година во списанието “Млада литература”, имаа голем одек и беа долго паметени во македонската книжевна средина. Пред тоа, уште во 1951 година, Димитар Солев беше напишал: “За литературата е поплоден секој – изам од секаков примитивизам”. Тие две искажувања можеме да ги сметаме како основни девизи на македонскиот модернизам, бидејќи ги содржат во себе суштинските тенденции на ова движење. Она на Солев – го покажува односот кон промените на книжевен план за коишто движењето се залагаше; она на Ѓурчинов – односот кон политичките противставувања кои стоеја како пречка за спроведување на тие промени.

Макар што противниците на македонскиот модернизам се наречуваа “реалисти”, и макар што острицата на модернистичките напади беше насочена, мошне често, кон нешто што, во маглата на неиздиференцираната терминологија во речникот и на двата блока, беше наречувано “реализам”, треба да се рече дека македонскиот модернизам всушност се бореше против една мошне примитивна (Солев го беше погодил точниот збор!) варијанта на “социјалната литература”, со многу грубо нагласена идејна тенденција и со еден навистина осиромашен уметнички потенцијал. Од друга страна, пак, македонскиот модернизам не беше јасно насочено движење,

со прецизно определен идеолошко-естетски став; тоа беше збир на разнородни тенденции што варираа според возраста или образованието на уметничките индивидуалности кои се сметаа како припадници на движењето. Она што ги обединуваше тие индивидуалности, беше барањето на поголеми слободи во доменот на уметничкиот израз, додека, пак, во заднина на нивните настојувања стоеше – не секогаш отворено формулиран – отпорот против мешањето на политичката власт во чувствителните прашања на односот помеѓу уметникот и стварноста што го опкружува.

(Во тие години јас често соработував со Ѓурчинов, особено во реализацијата на неговите проекти кои се однесуваа на афирмацијата на македонската литература – пред с# на нејзиниот модерен вид – во другите средини: во Белград, а потоа и во Париз. Имавме доста блиски ставови и пројавувавме, и двајцата, слични афинитети кон некои книжевни движења, кон некои творци и кон нивните остварувања. Понекогаш, само, Ѓурчинов имаше извесни резерви кон некои творци – од минатото или од сегашноста – поради нивните политички позиции, но тоа не го нарушуваше нашето разбирање. Тој напиша мошне позитивни одгласи за некои од моите први книги.)

Времето на македонскиот модернизам (1952–1962) беше време на обземеност од барање на новиот, модерен уметнички израз. Во согласност со прочуената формулација на Бодлер од есејот “Сликар на модерниот живот” (“Модерноста, тоа е она минливо, непостојано, случајно, половина од уметноста...”), како и со поетиката на повеќето модерни правци од првата половина на XX век, и македонските модернисти страдаа од едно доста наивно и упростено сфаќање дека промените на нивото на реалноста треба бездруго да го добиваат својот уметнички адекват низ промените на уметничкиот израз. Носени од таа идеја, и критичките настојувања на Ѓурчинов, изразени низ текстовите од тоа време, главно се манифестираат низ замерки кон оние писатели кои не го следат тој императив на епохата. И неговата прва книга, во која се собрани текстови од тој негов прв период, носи таков наслов: “Време и израз” (1956).

Во таа борба за нов израз, Ѓурчинов е, несомнено, една од водечките фигури. Неговите критички написи од тоа време с# уште не ја поседуваат подлабоката фундираност во теоријата, но тие се пишувани, несомнено, со убеденост и со страст. Тој укажува на естетските слабости на книгите на оние автори што не успеваат да ги превозмогнат заблудите и стереотипите наследени од минатото и се служат со шеми кои времето ги надминало, а им дава поддршка на оние, тогаш сè уште ретки и скромни, резултати постигнати во напорот да се оди во чекор со времето. Во секој случај, двата термина ставени во насловот на неговата прва книга се навистина клучни за таа негова рана фаза: изразот – во сфаќањата на тогашниот Ѓурчинов, но не и само на негови – е неопходен предуслов за вредноста на еден книжевен текст, а усогласеноста на таа естетска компонента со времето е решавачка за постигање на крајниот резултат – полнотата на уметничкото дело. Воден од тие критериуми, Ѓурчинов е строг во оценките, дециден во ставовите и убеден во значајот на критичарот во процесот на насочувањето на литературата кон вистинскиот пат. Него, во тој миг, не го интересира толку подлабоката суштина на уметничката порака, интегралната содржина на уметничкиот текст, колку, пред сè, надворешниот облик на делото, неговата форма и соодветствувањето на таа форма со времето во кое делото се јавува.

Во тој процес – несомнено неопходен за македонската литература во тоа време – Ѓурчинов одигра една мошне важна улога. Осовременувањето на изразот, за кое се залагаше овој критичар, беше, во тие услови, и еден вид “книжевно описменување” на македонскиот творец, осигурување влезница потребна за отворање порти што водат во толку посакуваниот домен на современата литература.

Тој прв период на критичарската дејност на Милан Ѓурчинов трае до почетокот на шеесеттите години. Тогаш, во почетокот на шестата деценија од XX век, борбата за слободата на изразот е речиси завршена, противставувањата кон тенденциите насочени во правец на осовременувањето на македонската литература се наоѓаат пред целосно исчезнување, и станува очигледно дека веќе нема потреба од убедување на јавноста за тоа дека македонската литература (и уметноста воопшто) има право да ги испитува можностите за нови пристапи кон уметничката материја, и со тоа да сврти нова страница во својот развој. И конфронтацијата “модернисти против реалисти” веќе стивнува: некои од дотогашните “реалисти” почнуваат да пишуваат изразито модерно, а некои од некогашните “модернисти” – да се приклучуваат кон еден израз лишен од претходните екстремности. Критичарот Милан Ѓурчинов чувствува дека треба да го бара својот нов домен на дејствување.

Соочен со новата книжевна ситуација, со промените во политичката клима и со новите идеи кои пристигнуваат до него низ една поинаква лектира, овој критичар се менува. Еден период во неговите активности е завршен; со нов елан тој им тргнува во пресрет на новите предизвици. Она што почнува да го привлекува е темата на ангажираноста на писателот, обидот на уметникот да стане активен чинител што ќе учествува во менувањето на светот околу себе. Кај него интересот за промените на уметничкиот израз, и за нивната корелација со новите времиња, постепено опаѓа; на преден план сега избива откривањето на идеолошката порака што во себе ја содржи уметничкото остварување. Станува очигледно дека во барањата што пред уметноста ги поставува овој критичар веќе не е како, на кој начин ја постигнува уметникот својата цел, туку што, каква содржина се искажува низ неговото дело.

(Неколку години по овој пресврт, Ѓурчинов ми има речено: “Повеќе не ме интересира литературата како естетски резултат; она што ме привлекува е што писателот предлага да се направи за да се подобри овој свет”. Не се согласивме, и секој си замина со своите ставови.)

Несомнено, ваквата нова ориентација на Ѓурчинов ќе го оддалечи од неговите дотогашни сопатници и соборци – писателите од кругот на модерните. Но, тоа нема да го расколеба овој критичар: тој ќе продолжи по својот пат, убеден цврсто во исправноста на своите ставови и подготвен секогаш да ги брани – со рационално подготвените аргументи, но и со емотивна понесеност.

Во историјата на македонскиот модернизам Милан Ѓурчинов останува како еден од најхрабрите и најдалекувидите негови покренувачи, бранители и толкувачи. Со својата јасна и недвосмислена ангажираност на страната на новото и современото, тој извонредно многу придонесе ова движење да ја избори својата борба до крај и со тоа да ги постави основите на идниот развој на македонската литература.

Сведения об авторе:

Влада Урошевиќ,

Редовен професор во пензија на Филолошкиот факултет при Универзитетот Свети Климент во Скопје

Редовен член на Македонската академија на науките и уметностите, како и на повеќе други академии во светот; Познат писател, есеист и критичар.

Vlada Urošević,

Full professor retired at the Faculty of Philology at the University of St. Clement in Skopje

Full member of the Macedonian Academy of Sciences and Arts, as well as many other academies in the world; a famous writer, essayist and critic.

v_urosevic@yahoo.com